

Begraafplaats met museale kwaliteiten

Tekst en foto's Pauline Prior

[lead]

Niemand twijfelt aan de waarde van Beth Haim. Toch is het al lange tijd moeilijk voor deze joodse begraafplaats om het hoofd financieel boven water te houden. De oplossing? Meer bezoek, meer rondleidingen, en zo meer inkomsten.

De monumentale joodse begraafplaats Beth Haim – wat Hebreeuws is voor ‘Huis des Levens’ zoals vele joodse begraafplaatsen heten – in Ouderkerk aan de Amstel heeft een enorme geschiedenis; de plek dateert uit 1614. Volgend jaar bestaat de begraafplaats dus 400 jaar. Er zijn lessen te trekken uit deze plek voor Joden, seculieren en anders gelovenden in Nederland. De joodse grafmonumenten werden vroeger vaak gemaakt door christelijke beeldhouwers, zodat er toen al multiculturele verbanden ontstonden. In een van de eerste graven ligt een slaaf. Zijn naam was Eliziër en hij was bezit van Paolo de Pina, de oprichter van de begraafplaats. Het is het enige graf van een slaaf dat in ons land bekend is. Het graf is niet weggemoffeld in de randen onder de heggen, de plek waar de ‘on-waardigen’ kwamen te liggen, maar is midden op de begraafplaats te vinden. De Surinaamse gemeenschap houdt er bijeenkomsten op Ketj Koti, de Surinaamse feestdag waarop het einde van de slavernij wordt herinnerd.

De plek inspireerde Jacob van Ruisdael in 1653 tot twee schilderijen; deze hangen in musea in Detroit en in Dresden. Orthodoxe joden uit Antwerpen komen bidden bij het graf van een rabbijn en veel families doen hier genealogisch onderzoek.

Niemand twijfelt aan de waarde van deze plek, toch is het al lange tijd moeilijk voor de begraafplaats om het hoofd financieel boven water te houden. Dennis M. Bueno de Mesquita is bewaarder van de begraafplaats: “Dat komt natuurlijk onder andere omdat de joodse

gemeenschap na de oorlog sterk is gedecimeerd, zodat het onderhoud van deze historische begraafplaats niet meer geheel uit eigen middelen kan worden opgebracht.” Beth Haim is van de Portugees-Israëlitische Gemeente (PIG), de Sefardische gemeenschap. Er vinden ongeveer tien begrafenis per jaar plaats. “Omdat deze begraafplaats een monumentaal erfgoed is, is er begin jaren negentig een onderhoudsfonds opgericht, het David Henriques de Castrofonds. In de afgelopen decennia waren er nog overheidssubsidies, maar deze zijn langzamerhand geheel opgedroogd. De gemeente Ouder-Amstel heeft sinds 2012 de subsidies op nul gesteld, ook al is de begraafplaats een rijksmonument. Hierdoor is het onderhoudsfonds geheel op zichzelf aangewezen om de 60.000 euro die per jaar voor het onderhoud nodig is op te hoesten. Het economische klimaat is echter dusdanig dat donateurs van het fonds langzaam minder te besteden hebben.”

Museaal karakter

De Sefardische Gemeenschap bestaat uit slechts 500 leden. Hun beroemde synagoge op het Waterlooplein in Amsterdam is nu onderdeel van het zogenaamde Joods Cultureel Kwartier in deze stad, waar ook het Joods Historisch Museum onderdeel van uitmaakt. De begraafplaats heeft de kwaliteiten om een belangrijk historisch monument te worden – is dat feitelijk al, maar dit moet alleen nog door meer mensen omarmd worden.

Buena de Mesquita: “We moeten het behalve van de donateurs, steeds meer hebben van inkomsten uit rondleidingen, boekverkoop en genealogisch onderzoek. Wij geven rondleidingen aan eenieder die dat wil.”

“Dus nee, er is geen bezwaar tegen meer bezoek. Sterker nog, het is het enige middel waarop Beth Haim steeds meer mensen er bewust van kan laten worden hoe belangrijk het wel en wee van de begraafplaats is. We willen dus juist méér bezoekers trekken! Er liggen plannen om de begraafplaats een nog musealer karakter te geven.”

Buena de Mesquita doelt op de oprichting van een Comité van aanbeveling met klinkende namen, zoals Jeroen Krabbé en de gebroeders Caransa. Dit comité heeft niet minder als doel om voor 2015 twee miljoen euro op te halen en van de begraafplaats een echte toeristische trekpleister te maken. Op dit moment worden er jaarlijks 20 tot 30 rondleidingen gegeven en zijn er zo’n 8.000 bezoekers per jaar. Dit moeten er in 2015 25.000 worden.

Ook eind oktober vond er een rondleiding plaats, middenin een hevige storm. Het is het jaarlijkse uitje van de Vrienden van het Cheider (een Joodse scholengemeenschap in Amsterdam), een christelijke stichting die zorg draagt voor de beveiliging van deze school. Lydia Hoogoort, werkzaam bij het Stadsarchief Amsterdam en schrijfster van een boek over Beth Haim, vertelde over de geschiedenis van de plek: “De eerste begraafplaats voor Amsterdamse Joden was in Groet, op 50 kilometer van Amsterdam, maar daar was geen toezicht. Het eerste stukje grond dat in Ouderkerk a/d Amstel werd gekocht was slechts 0.28 hectare groot. De verkoop ging niet van harte, er zijn stromannen voor ingezet om het te kunnen aanschaffen. Tijdens de Spaanse bezetting zetten de overheersers spionnen in om de gereformeerden tegen de joden op te zetten. Zoetjesaan volgden er toch uitbreidingen.”

Hoogoort wijst op de bijzondere ‘Memento Mori-symbolen’ op diverse graven, zoals een doodshoofd. “Het is niet joods om deze te gebruiken. Dit zijn calvinistische en rooms-katholieke invloeden. In de archieven zijn geen namen van de beeldhouwers te vinden, maar er zijn overeenkomsten met graven in de Nieuwe en de Oude kerk in Amsterdam.

Stijlkenmerken uit de achttiende eeuw bijvoorbeeld. Ook was er op een gegeven moment een verrassende ‘hype’ om op de titelpagina’s van boeken delen van een grafmonument af te beelden en die voorbeelden werden later weer gebruikt voor nieuwe grafmonumenten. Qua talen waren de teksten vooral in het Spaans, Portugees, Hebreeuws en Latijn en later in het Nederlands omdat vele Portugezen, Sefardische joden, het Portugees niet meer beheersten.”

Ook Bueno de Mesquita geeft rondleidingen. “Mijn rondleidingen gaan veelal over de joodse gebruiken.” Hij legt dan uit wie er begraven worden op Beth Haim. “Hier mogen leden van de Portugees-Israëlitische Genootschap begraven worden. Als je geen lid bent, maar hier wel begraven wil worden, moet je kunnen aantonen dat een van de vier van je grootouders Sefardisch is of was. Is dat het geval, dan kun je een verzoek indienen. Wordt dit toegestaan, dan betaal je een afkoopsom, waarvan de hoogte is gebaseerd op inkomen, vermogen en kosten van een graf.”

“We zijn een erg kleine groep geworden. Vergeet overigens niet dat er veel arme Portugese joden waren, waarvan de begrafenissen betaald werden door de rijkere. Het was soms zo hartverscheurend dat de familie niet eens bij de begrafenis aanwezig kon zijn, omdat ze geen geld hadden om de trekschuit van Amsterdam naar Ouderkerk te betalen.”

Paviljoen

Eén van de plannen die Beth Haim wil realiseren is het bouwen van een entrepaviljoen. Bueno de Mesquita: “De bedoeling is dat ook het huis waarin ik nu woon met mijn vrouw en twee kinderen, onderdeel gaat uitmaken van het entrepaviljoen. Er wordt dan nog een nieuw stuk aangebouwd, waar een video wordt getoond en uitleg wordt gegeven. De rondleidingen zelf gaan via telefonische apps, waarbij dan de inkomsten komen via betalingen van het telefoongebruik. Op de begraafplaats komen herinneringsplekken en er zijn zichtplekken in de heggen. Het geldt dat het Comité hoopt op te halen wordt ook gebruikt voor het onderhoud. Mensen kunnen ook ‘bouwstenen’ aanschaffen en zo meehelpen aan de realisatie van de bouw van het paviljoen.”

“Een begraafplaats als museum is uiteraard bijzonder, maar als de plek op die manier kan blijven bestaan... Kijk naar de joodse begraafplaats in Praag, dat hoort ook bij een museum, en daarvoor moet je een kaartje kopen, wil je dat bezoeken. Maar een echt museum zal Beth Haim niet worden, want er wordt hier natuurlijk nog wel begraven.”

[begin kadertekst]

Beth Haim een voorbeeld?

Op de site van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK, www.nik.nl), waar de Portugees-Israëlitische Gemeente geen onderdeel van uitmaakt, staat onder het kopje ‘Begraafplaats, geen plek voor toerisme en recreatie’:

‘De laatste jaren is er een opvallende toename waar te nemen van het zgn. begraafplaatstoerisme, vaak in groepsverband. Waar dit Joodse begraafplaatsen betreft, komt dit in veel gevallen niet overeen met de geldende voorschriften en gebruiken.

In de praktijk gaat een en ander regelmatig gepaard met het nuttigen van spijs en drank (met achterlating van afval), ongewenst gedrag (bijvoorbeeld: spelende kinderen), lopen over graven) en betreding van de begraafplaats op sjabbat (zaterdag) en Joodse feestdagen.

Recreatief bezoek wordt als ongepast beschouwd aan een plek, welke als eeuwige rustplaats dient voor diegenen die er begraven liggen en die slechts hen toekomt.’ En elders staat: ‘De begraafplaats dient niet ter verpozing; dus geen etenswaren, muziek, zitten / leunen op zerken etc.’

Het NIK promoot toerisme op haar begraafplaats dus duidelijk niet, en wil daar verder niet zoveel over zeggen. Behalve dan dat de PIG zelf kan besluiten wat ze wil doen en dat de NIK daar geen mening over heeft.

NIK-rabbin Raphael Evers schrijft in zijn boek over rouwgebruiken en begraven *Geen bloemen, wel bezoek*: ‘Op sommige plaatsen wordt door de beheerders betaling verlangd voor de toegang tot de begraafplaats. Men kan zich afvragen of dit geoorloofd is omdat de

beheerders zo voordeel ontlene aan de begraafplaats. Dit kan worden toegestaan omdat de bezoekers moeten betalen voor de toegang van de paden, waar geen doden zijn begraven. Aan de paden mag men wel voordeel ontlene.

Naast de twee landelijke organisaties, de PIG en de NIK, is er ook nog de onafhankelijke Nederlands-Israëlietische Hoofd Synagoge (NIHS). Deze beheert drie begraafplaatsen waarvan de joodse begraafplaats in Muiderberg de bekendste is. Rabbijn Shmuel Spiero van de NIHS: “Ondanks dat in Muiderberg fraaie stenen liggen en er een mooie sfeer is, denk ik niet dat deze begraafplaats een museaal karakter zal krijgen. Zo bijzonder en oud als de begraafplaats in Ouderkerk is Muiderberg ook niet. Bovendien is het financieel niet nodig. Het is overigens wel al lang gebruikelijk om daar groepen te ontvangen. Iedereen is vrij om daar naar binnen te gaan. Halachisch gezien (volgens de rabbijnse joodse wet, PP) is er naar mijn idee ook niets op tegen, als de bezoekers zich maar netjes en gepast gedragen.”

[einde kadertekst]

De begraafplaats heeft eenzelfde ‘heiligheid’ als de synagoge en men gedraagt zich bij bezoek dienovereenkomstig: heren moeten het hoofd bedekken. Dat is op de foto niet te zien, omdat ze in de storm waren afgewaaid.

[streamer] “We willen juist meer bezoekers trekken!”